

*Contemporary Philosophy
Съвременна философия*

ЛИЧНОСТТА ВЪВ ФИЛОСОФСКО-АНТРОПОЛОГИЧЕСКИ АСПЕКТ

Лучиян Милков

Университет за национално и световно стопанство

Резюме. Понятието „личност“ се радва на изключително голямо внимание от страна на учените – философи, антрополози, биолози, генетици, психолози, педагози, които са му дали над 70 определения.

Въпросите, свързани с развитието на личността, заемат водещо място във всички природни и обществени науки, занимаващи се с човека.

В процеса на развитие на личността се извършва сложен процес на метаморфоза. Необходимо е да се търси как, посредством какви сили, се извършва това развитие, какво го определя и направлява.

Keywords: person, personality development, formation, society

Въведение

Взаимоотношенията между хората, поведението им в професията, форми-
те на междуличностно общуване и аспектите на културата винаги са били
обект на широки и задълбочени дискусии и спорове сред представителите на
различни философски течения и школи във времето, наречено цивилизация.
Вариациите в тази област се простират от отъждествяване на поведението на
човека с това на животните (К. Лоренц) до границите на „свръхчовека“ (Фр.
Ницше и Ар. Шопенхауер) и Бога (Августин Блажени, Ян Коменски, К. Вой-
тила-Папа Йоан Павел II); от разисквания за биологичната му обусловеност
(Ч. Дарвин) до културологическа (Г. Зимел), социална (К. Маркс) и икономи-
ческа (А. Смит, Д. Рикардо, Дж. Кейнс) детерминираност; от ограничаването
му в чисто рационалистичните подбуди като идеали, идеи, цели, интереси,
възгледи и намерения (Е. Дюркем, Дж. Мийд, Т. Адорно) до ирационалистич-
ните влечения, нагони, подсъзнателни действия, срасти (З. Фройд, А. Фройд,
Е. Фром, К. Юнг) и чувства (У. Джеймс, М. Даугол, Ж. Пиаже, С. Рубинщайн,
Л. Виготски). Именно тези различия в оценките на човешкото поведение, кул-
тура и отношения към другите хора са накарали Т. Ман да търси истината

някъде по средата, посочвайки, че „между ангела и звяра стои човекът“ (Ман, 1976: 390).

Уникалността на човека, като развиваща се личност, разумно и мислещо същество, се крие в това, че животът му е подчинен на символи и както отбелязва К. Киров, „човек живее не толкова в света на вещите, колкото в света на символите: език, мисли, социални системи, религии, наука, изкуство, документи, пари. Съществено е още и обстоятелството, че този символен свят е сътворен от самия човек“ (Киров, 1998: 10).

Като анализира същността и спецификата на понятието „човек“, Фр. Фукуяма отбелязва: „Поне от времето на древните гърци насам хората спорят кое е по-важно при човешкото поведение – природата или възпитанието? През по-голямата част на XX век естествените и особено социалните науки акцентират преди всичко върху културните двигатели на поведението за сметка на природните. В последно време махалото се люшва назад – твърде назад, биха казали някои – по посока на генетичните фактори“ (Фукуяма, 2002: 38).

I. Същност на категорията „човек“

От огромния брой философски теории и парадигми за произхода и същността на човека, създадени и защитавани през хилядолетията, най-дълго е експлоатирана тази за божествения му произход, за формиращата роля на свръхестественото в съществуването и поведението му. В цели епохи теологията и подвластните ѝ науки от всички области твърдят, че човекът е неизменчив по природа, защото Творецът е пожелал той да бъде именно такъв – с ярко диференцирани чувства, страсти, поведение, отношения, вариращи от подлост и лицемерие до благородство, хуманизъм и любов.

От времето на Ренесанса и Просвещението (XIII – XVIII век, през трудовете на Н. Коперник, И. Кант, Ч. Дарвин, К. Маркс, Фр. Енгелс, Л. Фойербах, З. Фройд, Ив. Павлов, през XIX и XX век) и досега, в XXI век, тази постановка е жестоко критикувана както в антропологията, така и във философията и генетиката, където са налице множество теории, които обвързват човека с обективните закономерности на реално съществуващия материален и духовен свят.

Налице са нови, фундаментални философски теории за същността, мястото и ролята на културата (В. Дилтай, Ос. Шпенглер, К. Ясперс, Х.-Г. Гадамер, Г. Зимел, Бр. Малиновски, М. де Унамуно, Х. Ортега и Гасет, М. Мийд, М. Мос, К. Юнг), за развитието както на човечеството, като цяло, така и движението на отделния индивид към личностно съзряване и усъвършенстване. Приема се, че културата и съответстващите ѝ институции са сред най-значимите фактори за социализацията на човека и превръщането му в разумна, съзнателна, продуктивна, евристична, трудеща се личност.

По нов начин се разглеждат и въпросите, свързани с труда, професионалния избор и трудовата дейност на човека, като съзидание и творчество, извисяване

чрез иновационно, нестандартно и творческо мислене, талант, дарба и способност, чрез творене на новото, насочено към удовлетворяване на личностните и обществените потребности.

От нови позиции се обясняват причините за символното поведение на личността, общуването и обуславящите го механизми. В областта на психологията и лингвистиката се защитават нови теории за същността и произхода на езика, които извеждат други, различни от божествените, причини за появата му, за паралингвистичните му форми и специфичните особености на невербалното общуване и тясната му връзка с езиковите форми, чувствата и настроенията у конкретната личност.

Съвременното състояние на изследванията в областта на символното поведение на човека и взаимоотношенията му с другите хора имат своето епистемологично начало във философските проучвания на Ер. Касирер през 30-те години на XX век. Той пише, че „в науката съществува становището, че всички ние сме принудени непрекъснато да свързваме мисленето (Denken) с езика (Sprache) и чрез езиковите понятия да търсим първоначалните връзки (Verbindungen) и противопоставяния (Trennungen). Като използваме езика като материал и предпоставка за съждения, той започва да се използва – като един нов логос, управляван от други принципи, които стават все по-налагащи се и в същото време – все по-самостоятелни“ (Касирер, 1996: 243).

Всяка личност има своя неповторима система от убеждения, възгледи и схващания както за заобикалящия свят, за човека и човешкото мислене, така и за себе си. Тя принуждава всеки индивид да насърчава и диктува съответстващо поведение и форми на общуване със самия себе си, с близки, приятели, роднини, колеги и групата, обществото, като цяло. Тази система е усвоена в резултат на взаимодействието, което е осъществявано в семейната, училищната, етническата, религиозната група и имуществената, образователната и културно-естетическа среда.

Личността преживява, действа, оценява в съответствие със съдържанието на акумулираните и доразвити принципи, правила, норми, закони, т.е. в съответствие със своята „Аз-концепция“. В случаите, когато се осъществяват поведение и взаимоотношения, които са в дисхармония с приетата и действаща „Аз-концепция“, личността се самонаказва. Конкретен израз на това самоотношение са вината, срамът, грехът, страхът, разочарованието от демонстрираните поведение и взаимоотношения с другите при различните видове общуване, проявите на склонност към самоунижение, към отчуждение и самоотчуждение.

В процеса на общуване, възпитание, образование, обучение и учене личността натрупва огромен социален и личностен опит, който, интерпретиран, се превръща в култура, знания, умения, професионални способности, личностни качества. У нея се изгражда социалният „Аз“, за когото Ч. Кули пише, че той е „просто вся-

ка идея или система от идеи, извлечени от комуникативния живот, който съзна- нието цени като свои. Чувството за „Аз“ има своя главна сфера на действие вътре в общия живот, а не вън от него; особенният стремеж или тенденция, на която то е емоционалният аспект, намира своя главна област на проявление в един свят на персонализирани сили, отразени в съзнанието чрез един свят на лични впечатления“ (по *Социология на личността*, 1990: 148 – 149).

Преодоляването на този неприемлив и мъчителен вид самоотношение изисква сериозна дейност за изменение на „Аз-концепцията“ на личността. Необходимо е според нас да се възприемат нови, различни и по-приемливи форми на поведение, общуване и взаимоотношение с хората, да се усвояват в детайли свойствата на вербалното и невербалното общуване.

Личността трябва да се приучава на подобаващо поведение в малката и голямата професионална или спонтанно възникваща неформална група, да овладява изкуството на публично изказване, да променя стила си на общуване и изказване, в речника ѝ да намерят място нови изрази и термини, които ще заменят диалектизмите, паразитните думи, жаргона, грубостта на словото ще отстъпва място на финеса на изказа и поведението.

Взаимоотношенията между субектите на професионалната и културната дейност е междуличностната връзка, която се установява, за да изпълнява ро- лята на канал, по който тече особена информация. Това дава достатъчно науч- ни основания за изясняване на взаимодействието между хората с помощта на теорията на информацията.

Н. Чакъров пише, че „характерни особености на този информационен про- цес са: междуличностно информиране на социално равнище; участие на съз- нанието като най-висша форма на отражение; преработване на усвояваната от приемника информация във формата на мислене; функциониране на главния мозък, и по-специално – на неговата кора с второсигналните връзки“ (Чакъ- ров, 1980: 153).

Вербалното и невербалното общуване между хората са специфичен инфор- мационен процес, в който са налице права и обратна информация, разграниче- ни са ролите на субектите в процеса на общуване, комуникация и интеракция.

Въпросите, свързани с развитието на личността, заемат водещо място във всички природни и обществени науки, занимаващи се с човека. „Какво е човекът – пита Л. Стивънсън. – Това сигурно е един от най-важните от всички въпроси, защото толкова други неща зависят от нашата представа за човешката природа. Значението и целта на човешкия живот, какво трябва да правим и какво се надяваме да постигнем – всичко това се влияе основно от онова, което мислим за „действителната“ или „истинската“ същност на чо- века“ (Стивънсън, 1994: 9). В процеса на развитие на личността се извършва сложен процес на метаморфоза. Необходимо е да се търси как, посредством какви сили се извършва това развитие, какво го определя и направлява.

Отговори ли се на тези въпроси, според М. Мос „тук приключва преходът от обикновения маскарад към маската, от персонажа към личността, към името, към индивида, от него към едното битие с метафизична и морална стойност, от моралното съзнание към свещеното битие, а от него – към една основна форма на мисленето и действието“ (по *Социология на личността*, 1990: 117). В социалните науки проблемът за развитието има по-специално място поради това, че при възпитателния процес се преследва реализацията на класическата възпитателна цел за хармонично развитие на личността, изучават се целенасочените действия за изграждане и възпитаване у индивида на цялостна личност, за развиване, коригиране и отстраняване на нейни конкретни качества и свойства.

Взаимоотношенията между човешкия индивид и обществото са нещо, в което всеки от нас участва непосредствено и от което има немалък изстрадан личен опит. Затова може да изглежда на пръв поглед странно, че тези взаимоотношения са между най-трудно достъпните за сериозно научно изследване области. „Затрудненията идват по-скоро от като че ли заложения в предмета на изследване „порочен кръг“: отношенията между човешкия индивид и обществото не могат да се проумеят, ако не са изяснени природата на обществото и природата на човека; същевременно, всяка от тях е немислима в същността си, без да бъде в отношение с другата“ (по *Социология на личността*, 1990: 7). Човекът е човек, защото е социално същество. Обществото е различно от всички обединения на биологични индивиди, защото е общност от човешки същества. Изведените твърдения са ясни и безспорни и въпреки това (или точно – благодарение именно на това) изясняването на взаимовръзката между човека и обществото се сблъсква със сериозни препятствия.

Съвременните науки за човека и за света на човека, занимаващи се с човешкия индивид, човека, личността, не могат да отговорят категорично на един въпрос: защо хората биха искали, някои се опитват, а някои и успяват? „Ако човекът е „продукт“ на социалните условия – пита Л. Николов, – а последните са въплътени в т. нар. „социален ред“, защо в някои случаи той иска просто да заобиколи, а в други – дори да отхвърли този ред?“ (по *Социология на личността*, 1990: 7). Кой създава тези намерения и откъде идва желанието за съпротива срещу това, което прави индивида човек и разумна, мислеща личност?

Необходимо е според нас да се изследват механизмите, пътищата, средствата, които осигуряват поведението на индивида да бъде в синхрон с обществения ред, с изискванията на социума и които са насочени към социализацията и превръщането му в креативна, творческа личност.

Могъществото на съвременния човек над живата и неживата природа е безспорно. Редом с това пред него стои въпрос, надвиснал като дамоклев меч: „Прибавя ли му това могъщество вътрешна увереност, психичен комфорт и духовно равновесие, намаляват ли житейските му проблеми?“.

II. Феноменът „личност“ – същност и специфика

Понятието „личност“ се радва на изключително голямо внимание от страна на учените – философи, антрополози, биолози, генетици, психолози, педиатри, които са му дали над 70 определения. Прието е, че произходът му произлиза от латинския термин „persona“ (маска, трагическа маска, ритуална маска и маска на прадеди), който пък е заемка от древногръцкия „perso“. „Редом с това, думата „persona“ продължава да означава и измислено лице. От друга страна, създадено е правото да бъдеш „persona“. Тъй като личностният характер на правото е вече създаден, „persona“ вече се превръща и в синоним на истинската природа на индивида“ (по *Социология на личността*, 1990: 115).

1. Състояние на проблема в науката

В историческото развитие на науките се оформят множество концепции за разбиране същността на битието и съзнанието, които по различен начин тълкуват законите на човешкото развитие. „Различните гледища за човешката природа естествено водят до различни заключения по отношение на онова, което трябва да правим и как да го правим. Ако Господ ни е създал, тогава неговата цел определя какви трябва да бъдем и ние ще търсим помощ от него. Ако сме създадени от нашето общество и ако намираме живота си за неудовлетворителен в някои отношения, тогава няма истинско изцеление, докато не се преобрази обществото“ (Стивънсън, 1994: 10).

Обобщени, множеството теории могат да бъдат генерализирани в две водещи научни направления.

Представителите на първото направление (Платон, Т. Аквински, Я. Коменски, Д. Хюм, И. Кант, Фр. Хегел, Ст. Хол, Х. Ебингхауз, З. Фройд, Ч. Ламбродзо, Дж. Уатсон, Б. Скинер, К. Лоренц, Ж. Пиаже) разглеждат развитието само като увеличаване или умяляване на индивида. Техните позиции защитават тезата, че психическото и физическото развитие се състоят в увеличаване на ръста, теглото, обема на белите дробове, паметта, броя на произнесените думи.

В диалозите „Менон“, „Федон“ и в капиталното си произведение „Държавата“ Платон издига митологичната идея, че „човешката душа (или разумът) е нематериална и може да съществува отделно от тялото“ (Платон, 1990: 608 – 611). Той поддържа тезата, че тя е нерушима и съществува вечно във Времето, преди раждането, и че ще съществува вечно и след смъртта на отделния индивид. Според Ал. Фол, „бидейки самата Цялостност в Митологическото Време, Човекът ликвидира проблема за началото и края, разисквани при първия избор, тъй като този вид Време няма нито едното, нито другото“ (Фол, 1995: 73).

Авторите от това научно направление решават своеобразно и въпросите, свързани с източниците и движещите сили на развитието. Според тях развитието се извършва под въздействието на неуправляеми, неизучаеми и неконтролируеми външни сили. В педагогическата наука коментираната концепция

за развитието е най-ярко изразена в постановките на Ст. Хол (САЩ) – създател на твърде своеобразна наука за детското развитие – педология. Според него развитието на човека се изразява в усъвършенстването на ума, интелекта, способностите. Това е предопределен процес, даден в неизменен вид, вроден или получен по наследство.

Привържениците на второто направление (Лао Дзъ, Хераклит, Демокрит, Фр. Бейкън, Т. Хобс, Б. Спиноза, Д. Дидро, Н. Коперник, Л. Фойербах, Фр. Енгелс, К. Маркс, Л. Виготски, А. Леонтиев, С. Рубинщайн, Ер. Хекел, Ж. Кюри, П. Ланжвен, А. Валон, Р. Зазо, Я. Корчак, В. Сухомлински, П. Фрейре) разглеждат развитието не само като уголемяване и увеличаване, но и като единство и борба на противоположностите, т.е. развитието е резултат от борбата между наследствеността и приспособяемостта, процес на уравновесяване на организма със средата. Новата космология, реализирана чрез хелиоцентричната система за устройството на Слънчевата система на Н. Коперник, създава условия за появата на нова антропология, която отхвърля теорията за Универсума на класическата метафизика и средновековната теология, които считат човека за връх в йерархическия порядък. Ер. Касирер пише: „Претенциите на човека да е център на Универсума загубват своя фундамент. Човекът е запратен в един безкраен космос, в едно необятно пространство, в което неговото собствено същество се оказва една самотна и чезнеща точка“ (Касирер, 1996: 31).

Следовниците на това научно направление формулират понятията „растеж“, „съзряване“, „развитие“, „формиране“, „социализация“ и влагат специфично съдържание във всяко от тях.

– Растеж

Това са количествените изменения в организма, предизвикани от условията на живот, въздействието на урбанизацията, храната, възрастта. Засягат растежа и усъвършенстването на органите и системите, увеличаване обема и теглото на мозъка, ръста, теглото, свойствата и функциите на различните системи в човешкия организъм, усъвършенстване функциите на зрението, слуха, координацията на движенията на ръцете.

– Съзряване

Психическото развитие на индивида зависи от процесите на биологично съзряване на мозъчните структури. Съзряването е „последователното проявяване на вътрешните и външните морфологични (строеви) признаци, биохимически и физиологични свойства на организма (Бабалова, 1999: 46 – 47). В психологическата и педагогическата литература въпросът за връзката „съзряване – възпитание“ се разглежда от два аспекта.

Първият (Б. Скинер, К. Лоренц) приема, че съзряването и възпитанието са два независими процеса. Съзряването трябва да извърви свой път с взаимно свързани цикли и едва тогава индивидът може да бъде обект на възпитание. Критик на тази теория е Л. Виготски, който пише: „Възпитанието, в този сми-

съл, се ориентира към вчерашния, а не към утрешния ден, остава в опашката на развитието“ (Виготски, 1972: 342).

Вторият (Л. Виготски, В. Давидов, А. Леонтиев, С. Рубинщайн, Р. Зазо, А. Валон) разглежда съзряването и възпитанието в една плоскост. Те са различни, но взаимно свързани и обусловени процеси. Зависят в голяма степен не само от генетичното богатство на индивида, но и от специфичните индивидуални условия на живот. Нормалното функциониране на органите и системите в организма ускорява процеса на неговото съзряване и колкото по-висока е степента му на зрелост, толкова по успешно може да се възпитава отделният индивид.

– **Развитие**

Включва не само количествените, но и качествените изменения, протичащи в индивида. Разглежда се не само като просто увеличение, но и като качествен преход от едно в друго, по-значимо качествено състояние на мозъка, съзнанието, психичните процеси, свойства и явления. Тези нови качествени състояния са резултат от по-кратък или по-дълъг период от време, от скритите количествени изменения, които се извършват в развиващия се организъм. „Следователно – пише Й. Шванцара, – можем да кажем, че развитието е диалектически процес на количествени и качествени изменения на организма във времето“ (по Социология на личността, 1990: 27). В онтогенетичен план е изменение на развиващия се организъм. „Развитието се разгръща на основата на усилията на индивида да разреши противоречията между външните изисквания и собствените му способности за удовлетворяване на тези изисквания. В процеса на развитието се създава специфична взаимоотношеност между външните въздействия и готовността на индивида (детето) да им отговори адекватно. В определен момент от онтогенетичното развитие настъпва съзряването на индивида“ (Бабалова, 1999: 38).

Развитието притежава множество свързани, последователни и прогресивни изменения, които движат човешкия индивид от нисши към по-висши степени на жизнената му дейност. Изразява се в следните форми:

- морфологична – изграждане формата и структурата на организма;
- биохимична – протичане на химичните процеси и реакции в организма;
- физиологична, която създава условие за нормално протичане на процесите в организма;
- психична, свързана с развитието на психичните процеси, свойства и състояния;
- социална – овладяване на социалните форми на общуване и адаптиране на индивида към социума.

– **Формиране**

То е процес на изменение и развитие в определена посока, в резултат на активните въздействия на външната и вътрешната среда. Продължителен,

сложен и неравномерен процес с историко-еволюционен характер. Формирането предполага преднамерено предпоставена завършеност на желанието, към което индивидът се придвижва под влияние на социално по-зрял субект. В психологията на възпитанието за пръв път е описано от А. Макаренко. При формирането са налице обществени мотиви за дейност, които влияят в голяма степен върху целенасочеността на индивида и имат водещо значение за развитието на живота на човека.

– Социализация

Един от първите съвременни автори, разработващ проблемите на феномена „социализация“, е П. дьо Шарден. Той отбелязва: „Желаем ли пред явлението „социализация“, в което човечеството се оказва неудържимо включено, да разберем какво трябва да направим, за да бъдем годни за тайните дела на света, от който сме част, нека изберем измежду наличните възможности онази, която ни се струва, че може да развие и запази най-много съзнание у нас“ (Шарден, 2002: 45).

Процесът на приобщаване на индивида към обществените структури и продуктите на цивилизацията – реч, език, култура, съзнание, мислене и др., се нарича социализация. Човешките черти у представителите на вида *Homo Sapiens Sapiens* се формират само затова, че от първия си миг след раждането той е обществено същество. Общественото му съзнание се проявява в отношенията, връзките, взаимоотношенията, общуването с другите хора.

Социализацията е очовечаване на родения човек!

„Посредством човешката социализация, чието присъщо действие е да съсредоточава у самия него целия сноп от рефлексивните обвивки и влакна на Земята, човек намира своето продължение в самата ос на космичното завихряне на Интериоризацията, и това е третият ми избор – най-решаващият от всички досега, който окончателно определя и осветлява научната ми позиция по отношение на Човешкия Феномен“ (Шарден, 1994: 245).

Като опознава света и себе си като част от него, като встъпва в разнообразни взаимоотношения с хората и удовлетворява духовните и материалните си потребности, човек се включва в обществения живот и става негов член.

Развитието на личността представлява двуединен процес: социализация – т.е. усвояване, интериоризация на обществените отношения, и индивидуализация – т.е. индивидуалното, присъщите само на отделния индивид способности за усвояване на обществените отношения, в хода на което се развиват индивидуалните качества на личността.

Т. Парсънс дава следното определение: „Терминът „социализация“ при съвременната си употреба в литературата се отнася главно до процеса на развитие на детето. Този процес е изключително важен случай на действие на онова, което наричаме механизми на социализацията“ (по *Социология на личността*, 1990: 183).

2. Специфика на личността

Понятието „личност“, както и понятието „индивид“, изразяват целостта на субекта. Личността е „относително късен продукт на общественно-историческото и онтогенетичното развитие на човека“ (Леонтиев, 1975: 196).

„Личността“ е социално понятие! Човек се дефинира като личност само относно своите социални качества. „Под личност аз разбирам целостта от наследени и придобити психически качества, които са характерни за определен индивид и му придават уникалност. Разликата между наследените и придобитите качества, като цяло, отговаря на разликата между темперамент, дарби и всички дадени от природата физически качества, от една страна, и характера, от друга“ (Фром, 1995: 43 – 44).

Личността е съвкупност от онези свойства на човека, които са отражение на обществената среда. Човек не се ражда личност, а става такава в процеса на овладяване на социалните отношения. Личността възниква и се запазва в постоянно обогатяващите и разширяващи взаимоотношения със заобикалящите я хора и вещи, опосредстващи тези отношения.

С. Рубинщайн извежда следното определение: „Човекът като обществен индивид, субект на познание и активно преобразуване на света, разумно същество, надарено с реч и способности за трудова дейност“ (Рубинщайн, 1977: 102).

Постановките на авторите, изследващи феномена „личност“, могат да се групират в следните направления.

– Първото, разглежда изграждането на личността като напълно самостоятелен процес, със свои собствени закономерности, независими от възпитанието и обучението на индивида. Те не отричат ускоряващото или забавящото въздействие, но считат, че не са в състояние да изменят вътрешната последователност и психологическите особености на етапите на този процес.

Критикувайки авторите на тази теория, Л. Виготски пише: „Обучението и развитието се приемат като два независими един от друг процеса. Развитието на детето се разглежда като процес, подчинен на природните закони и протичащ според типа на съзряването, а обучението се разбира като чисто външно използване на възможностите, които възникват в процеса на развитието“ (Виготски, 1972: 251 – 252).

– Представителите на второто научно направление твърдят, че в основата на психичното развитие на индивида са залегнали специфичните процеси на усвояване на постиженията на предходните поколения. А. Леонтиев отбелязва, че „в резултат на това се наблюдава възпроизвеждането от индивида на исторически формулиралите се човешки способности и функции“ (Леонтиев, 1983: 366). Възприемането, усвояването и усъвършенстването на натрупания човешки опит е особен тип дейност, която се реализира именно в процесите на учене, обучение, образование и възпитание на развиващата се личност. Благодарение на какво се оказва възможна дейността на детето по възпроизвеждане у себе си на обществе-

ните способности? За В. Давидов, „преди всичко, благодарение на неговия съвместен живот с възрастните. Тя се формира в общуването и под тяхното ръководство“ (по *Как се ражда личността*, 1983: 130).

К. Платонов (по *Как се ражда личността*, 1983) дава обобщена функционална структура на личността. Тя има следните четири нива.

– Първото съдържа насочеността, отношенията и нравствените черти на личността. Елементите на това ниво отразяват индивидуално пречупеното обществено съзнание и нямат непосредствено вроден характер.

– Второто включва знанията, уменията, навиците, придобити в личния опит на индивида. Всичко това е сериозно повлияно от биологично обусловените свойства на личността.

– Третото се отнася до индивидуалните особености на отделните психични процеси и функции (усещане, възприятие, памет, мислене, въображение, чувства, воля). Тук влиянието на биологичнообусловените особености на личността е още по-очевидно.

– Последното ниво разглежда темперамента, типологичните особености на висшата нервна дейност, като база за разбиране свойствата на личността, които зависят изключително от физиологичните и морфологичните особености на мозъка. Това ниво определено може да се нарече „биологически обусловено“.

За Л. Виготски, А. Леонтиев и В. Давидов процесът на психическо развитие на личността има конкретно-исторически характер. Според тях на всеки тип общество е присъщ напълно определен тип развитие на психиката на децата. „Възпитанието и образованието следователно са всеобща и необходима форма на психическото развитие на децата, форма на неговата организация, а съвсем не самостоятелен процес, който протича паралелно с формирането на човешката личност“ (по *Как се ражда личността*, 1983: 131).

За Бр. Латур „развитието на личността е обусловено от взаимовръзката между „природното“ и „социалното“, от една страна, и „локалното“ и „глобалното“, от друга“.

„Природното и социалното са различни по състав, локалното и глобалното са различни по същество. Ние, бедните субекти-обекти, скромните общества-природи, дребните локалисти-глобални, ние сме буквално разчекнати между онтологични области, които взаимно се определят, но не съответстват на действителната ни практика“ (Латур, 1994: 128).

3. Фройд различава три големи структурни системи в човешката личност: „То“ (Ид), което съдържа всичките инстинктивни подтици, които търсят незабавно задоволяване; „Азът“ (Егото), който се занимава със света извън личността и посредничи между него и „То“ (Ид); и „Свърхазът“ (Суперегото) – специална част на „Аза“, която съдържа съзнанието, социалните норми, придобити през детството“ (Фройд, 1996: 104 – 105). „Свърхазът“ има връзка с „То“, защото

то може да се сблъска с „Аза“ по правилата на морала като строг баща. „Азът“ трябва да примири противоречивите изисквания на „То“, „Свърхаза“ и външната действителност. „У индивида задачата на Егото е да осигури усъвършенстването на опита и ръководството на дейността по такъв начин, че да се създаде определен цялостен синтез между разнообразните и конфликтующи етапи и аспекти на живота“ (Ериксън, 1996: 115).

Като сложно биопсихосоциално същество, човекът носи у себе си множество черти, които се идентифицират във всичките му проявления – в индивида, в индивидуалността и в личността например, при противоречието между човешката индивидуалност и невъзможността често пъти за личностна реализация поради редица обективни, социално обусловени, или субективни, индивидуалноличностни причини.

Заклучение

Уникалният изблик на човешкия интелект, проявяващ се, от една страна, в научно-техническата революция, информационните и комуникационните технологии (ИКТ), кибернетиката, телемеханиката, роботиката, нанотехнологиите, генетиката, синергетиката, глобалната мрежа интернет, от друга страна, често пъти затъва в монотонна дейност и безличност, в дефицит на интимност в междуличностните взаимоотношения, в излишък на информация и физическа недееспособност. Неудържимата и неразумна понякога човешка дейност сериозно застрашава екологичното равновесие в природата и самото бъдеще на човешката цивилизация.

Човечеството може да стъпи на здрави основи само ако съумее да оцени красотата на света. Тя винаги го е вълнувала и привличала и хората често пъти я търсят в света около себе си, в произведенията на изкуството – картини, скулптури, графики, архитектурни шедеври, книги, музика, балет, опера, театър, кино и др. Тя е усещане и преживяване отвъд видимото за очите и може да бъде разпозната единствено от неуморимия и вечно търсещ човешки дух. Красотата е в покоя и тишината на човешката съкровена същност, на нейната неповторимост и индивидуалност.

Красотата е цъфтяща градина, изпълнена с аромат, цветове и птици, обгърната от златно сияние.

Там обитава светлината – изворът на живот и вечност. Животът винаги е щедър към хората и проглеждайки, те виждат с колко свобода и златни мигове той ги дарява. От тях се иска само да осъзнат стойността и същността на тези дарове, да вникнат в тяхната уникалност и личностно предназначение. „Ние не можем да осмислим докрай понятието „човек“, без да стигнем до Свободния Дух като най-чист израз на човешката природа“, отбелязва Р. Щайнер в знаменитото си произведение „Философия на свободата“ (Щайнер, 1993: 150).

Стремежът на човека да бъде личност, не е продиктуван от суетност. Той представлява изконният му вечен стремеж към утвърждаване у себе си на най-дълбоката човешка същност, исторически заложена у него, чрез способността си да се труди. „Именно трудът, в последна сметка, е личностногенен. В самия характер на труда, който по принцип е творчески, практически преобразуващ и изменящ външната природа, а чрез това косвено и самия човек, исторически е заложено личностното начало у човека“ (Желев, 1991: 10).

Златото е цветът на Красотата и както в играта между цветовете между топло и студено се раждат живописата и хармонията, така и в живота „златният път“ е средният според принц Гуатама Шакиямуни – Буда (около 563 г. пр. н. е. – 483 г. пр. н. е.), между крайностите – между радостта и мъката, видимото и невидимото, фанатично духовното и подчертано материалното.

Веднъж застанала на този път – „златният път на цветния пращец“, личността открива извора на живота, вижда неговата пълнота и съвършенство навсякъде около себе си и изживява най-красивите си златни мигове на творец, създател, автор, който се е устремил към висините на **духа, знанието, вечността, истината**.

В тези мигове човекът става част от прекрасните рози, дърветата, цветята, птиците, далечните звезди – те всички са свободни, а той изгаря от желание да ги последва, да бъде истински **свободен** – в делата, решенията, съдбините си.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабалова, Р. (1999). *Лекционен курс по теория на възпитанието*. София: УИ „Св. Кл. Охридски“.
- Выготский, Л. (1972). *Психология личности*. Москва.
- Ериксън, Е. (1996). *Идентичност. Младост и криза*. София: „Наука и изкуство“.
- Желев, Ж. (1991). *Човекът и неговите личности*. София: ИК „Цанко Церковски“.
- Как се ражда личността*. (1983). София.
- Касирер, Ер. (1996). *Изследване на човека*. София: „Гал-Ико“.
- Киров, К. (1998). *В търсене на човека*. София: „Наука и изкуство“.
- Латур, Бр. (1994). *Никога не сме били модерни*. София: ИК „Критика и хуманизъм“.
- Леонтьев, А. (1975). *Деятельность, сознание, личность*. Москва.
- Леонтьев, А. (1983). *Избранные психологические произведения*. Москва: „Педагогика“.
- Ман, Т. (1976). *Литературна есеистика*. Том II. София: „Наука и изкуство“.
- Платон. (1990). СС. София.
- Рубинштейн, С. (1977). *Бытие и сознание*. Москва: „Наука“.
- Социология на личността*. (1990). София: „Наука и изкуство“.

- Стивънсън, Л. (1994). *Седем теории за човешката същност*. София: „Гал-Ико“.
- Фол, Ал. (1995). *Човекът във видовете време*. София: УИ „Св. Кл. Охридски“.
- Фройд, З. (1996). *Въведение в психоанализата*. София.
- Фром, Е. (1995). *Човекът за себе си*. София: УИ „Св. Кл. Охридски“.
- Фукуяма, Фр. (2006). *Краят на историята и последният човек*. София: „Обсидиан“.
- Фукуяма, Фр. (2002). *Нашето постчовешко бъдеще*. София: „Обсидиан“.
- Чакъров, Н. (1980). *Педагогическото взаимодействие*. София: „Народна просвета“.
- Шарден, П. (2002). *Бъдещето на човека*. София.
- Шарден, П. (1994). *Човешкият феномен*. София: „Аргес“.
- Щайнер, Р. (1993). *Философия на свободата*. Стара Загора: АИ „Димо Даскалов“.

REFERENCES

- Babalova, R. (1999). *Leksionen kurs po teoriya na vazpitaniето*. Sofiya: UI „Sv. Kl. Ohridski“.
- Vaygotskiy, L. (1972). *Psihologiya lichnosti*. Moskva.
- Eriksan, E. (1996). *Identichnost. Mladost i kriza*. Sofiya: “Nauka i izkustvo”.
- Zhelev, Zh. (1991). *Chovekat i negovite lichnosti*. Sofiya: IK „Tsanko Tserkovski“.
- Kak se razhda lichnostta*. (1983). Sofiya.
- Kasirer, Er. (1996). *Izsledvane na choveka*. Sofiya: “Gal-Iko”.
- Kirov, K. (1998). *V tarsene na choveka*. Sofiya: Nauka i izkustvo.
- Latur, Br. (1994). *Nikoga ne sme bili moderni*. Sofiya: IK „Kritika i humanizam“.
- Leontyev, A. (1975). *Deyatelynosty, soznanie, lichnost*. Moskva.
- Leontyev, A. (1983). *Izbrannaye psihologicheskie proizvedeniya*. Moskva: “Pedagogika”.
- Man, T. (1976). *Literaturna eseistika*. Tom II. Sofiya: “Nauka i izkustvo”.
- Platon. (1990). *Darzhavata*. Sofiya.
- Rubinshteyn, S. (1977). *Bitie i soznanie*. Moskva: “Nauka”.
- Sotsiologiya na lichnostta*. (1990). Sofiya: “Nauka i izkustvo”.
- Stivansan, L. (1994). *Sedem teorii za choveskkata sashtnost*. Sofiya: “Gal-Iko”.
- Fol, Al. (1995). *Chovekat vav vidovete vreme*. Sofiya: UI „Sv. Kl. Ohridski“.
- Froyd, Z. (1996). *Vavedenie v psihoanalizata*. Sofiya.

- From, E. (1995). *Chovekat za sebe si*. Sofiya: UI „Sv. Kl. Ohridski“.
- Fukuyama, Fr. (2006). *Krayat na istoriyata i posledniyat chovek*. Sofiya: “Obsidian”.
- Fukuyama, Fr. (2002). *Nasheto postchoveshko badeshte*. Sofiya: “Obsidian”.
- Chakarov, N. (1980). *Pedagogicheskoto vzaimodeystvie*. Sofiya: “Narodna prosveta”.
- Sharden, P. (2002). *Badeshteto na choveka*. Sofiya.
- Sharden, P. (1994). *Choveshkiyat fenomen*. Sofiya: “Arges”.
- Shtayner, R. (1993). *Filosofiya na svobodata*. Stara Zagora: AI „Dimo Daskalov“.

PERSONALITY: PHILOSOPHICAL-ANTHROPOLOGICAL ASPECT

Abstract. The concept “person” has been drawing the attention of scientists from different fields, leading to more than 70 definitions given by philosophers, anthropologists, biologists, geneticists, psychologists, pedagogues.

The issues related to the development of a person are occupying a leading position in all natural and social sciences dealing with man.

In this act of development the personality goes through a complex process of metamorphosis. It is necessary to seek how, and through what forces do this development goes through as well as what defines and guides it.

✉ **Prof. Luchiyan Milkov, DSc.**

Department of Public Administration
Faculty of Management and Administration
University of National and World Economy
8th December Str.
1700 Sofia, Bulgaria
E-mail: milkovl@abv.bg